2026 PRACE JĘZYKOZNAWCZE XXVIII/3
ISSN 1509-5304 DOI 10.31648/pj.12942 239–255
eISSN 2450-0801

Katarzyna Wyrwas
Uniwersytet Śląski w Katowicach
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2731-5761
e-mail: katarzyna.wyrwas@us.edu.pl
Katarzyna Węsierska
Uniwersytet Śląski w Katowicach
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6378-9350
e-mail: katarzyna.wesierska@us.edu.pl
Mikołaj Zarzycki
Bangor University, United Kingdom
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8357-563X
e-mail: m.zarzycki@bangor.ac.uk

Konceptualizacje jąkania na materiale wywiadów z osobami jąkającymi się

Conceptualizations of stuttering based on interviews with people who stutter

Abstrakt
W artykule przeanalizowano korpus pogłębionych, częściowo ustrukturyzowanych wywiadów z 20 dorosłymi osobami jąkającymi się. Analiza wykazała, że jąkanie w narracjach uczestników badania konceptualizowane jest jako: TEMAT ZAKAZANY / TABU, ODSTĘPSTWO OD NORMY, PROBLEM / UTRUDNIENIE / PRZESZKODA, CHOROBA, WALKA / WRÓG, BÓL, STRACH, WSTYD, IZOLACJA / WYKLUCZENIE SPOŁECZNE, BRAK WOLNOŚCI i ŹRÓDŁO AGRESJI. Każda z tych kategorii odzwierciedla konkretne doświadczenia osób jąkających się – od trudności w komunikacji i psychicznego dyskomfortu, przez poczucie stygmatyzacji oraz konieczność ukrywania niepłynności, aż po doświadczanie wykluczenia społecznego, zamknięcia w sobie czy przemocy ze strony otoczenia. Wyniki pokazują, że język używany w opisie jąkania często wzmacnia negatywne postrzeganie tego zjawiska, utrwala poczucie ograniczeń i izolacji, a także kształtuje strategie radzenia sobie z niepłynnością mowy. Badanie podkreśla, że w analizach lingwistycznych i logopedycznych należy uwzględniać rolę języka w kształtowaniu doświadczeń, samooceny i interakcji społecznych; dlatego niezwykle istotne jest uwzględnianie perspektywy osób jąkających się.

Słowa kluczowe: konceptualizacja, lingwistyka kognitywna, metafora, jąkanie, stygmatyzacja

Abstract
This article analyzed a corpus of in-depth, partially structured interviews with 20 adults who stutter. The analysis revealed that stuttering was conceptualized as: FORBIDDEN TOPIC / TABU, DEVIATION FROM THE NORM, PROBLEM / DIFFICULTY / OBSTACLE, ILLNESS, STRUGGLE / ENEMY, PAIN, FEAR, SHAME, ISOLATION / SOCIAL EXCLUSION, LACK OF FREEDOM, and SOURCE OF AGGRESSION. Each category reflects specific experiences of people who stutter – from communication difficulties and psychological discomfort, through feelings of stigmatization and the need to conceal disfluency, to experiences of social exclusion, withdrawal, or mistreatment by others. The findings indicate that the language used to describe stuttering often reinforces negative perceptions of the phenomenon, perpetuates a sense of limitation and isolation, and shapes strategies for coping with speech disfluency. The study emphasizes that linguistic and speech therapy analyses should consider the role of language in shaping experiences, self-perception, and social interactions; it is crucial to incorporate the perspective of people who stutter.

Keywords: conceptualization, cognitive linguistics, metaphor, stuttering, stigmatization

Tło badań

W ostatnich dekadach wzrosło zainteresowanie językiem w kontekście doświadczeń osób z niepełnosprawnością, w tym jąkających się, wpisując się w badania nad dyskursem, narracją i językowym obrazem świata (Bartmiński 2007; Bruner 2004). Wypowiedzi narracyjne pozwalają poznawać i interpretować doświadczenia, relacje społeczne oraz miejsce jednostki w świecie, wspierając budowanie spójnej tożsamości (Labov, Waletzky 1997; Riessman 2008; Wyrwas 2014). W przypadku jąkania ujawniają codzienne wyzwania, strategie radzenia sobie oraz emocjonalne, społeczne i kulturowe aspekty doświadczenia (O'Dwyer i in. 2018). Współczesne podejścia przesuwają akcent z modelu medycznego, traktującego jąkanie jak deficyt, ku modelowi społecznemu, w którym doświadczenie jąkania rozumiane jest jako wynik interakcji z oczekiwaniami społecznymi wobec komunikacji (Constantino i in. 2022). Tym samym cele terapii obejmują nie tylko zwiększenie płynności mowy, lecz również wspieranie pozytywnej tożsamości i skutecznego funkcjonowania społecznego osób jąkających się.

Kontekst kulturowy i językowy kształtuje sposób mówienia o jąkaniu. W Polsce wciąż dominuje podejście medyczno-ableistyczne, uznające jąkanie za wadę (Tarkowski 2025). Stereotypy utrwalają się od dzieciństwa i przejawiają w edukacji, relacjach rówieśniczych i pracy, gdzie płynność utożsamiana jest z kompetencją i profesjonalizmem (Wesierska i in. 2023), sprzyjając wykluczeniu, presji ukrywania jąkania i samostygmatyzacji (Węsierska i in. 2025). Logopedzi często koncentrują się na technikach płynności, podczas gdy podejścia akceptacyjne i tożsamościowe pozostają marginalne (Woźniak 2020). Język w dyskursie naukowym i medialnym

utrwala metafory stygmatyzujące (Evans, Williams 2015; Gerlach-Houck, Constantino 2022), choć rośnie liczba inicjatyw afirmatywnych, promujących język włączający i redefinicję celów terapii (Campbell i in. 2019; Pakura i in. 2024; Sisskin 2022), wzmacniając poczucie wartości osób jąkających się. Włączanie ich narracji do badań i praktyki logopedycznej jest niezbędne do pogłębionego rozumienia doświadczeń i wspierania inkluzywności komunikacyjnej. Wyniki ostatnich badań autorów niniejszego tekstu (Węsierska, Wyrwas, Zarzycki 2025), oparte na refleksyjnej analizie tematycznej (Braun, Clarke 2006), pokazują kluczową rolę stygmatyzacji, samooceny i języka w konstruowaniu doświadczeń osób jąkających się. Celem obecnej pracy jest analiza lingwistyczna zebranego materiału, pozwalająca naszkicować obraz jąkania w polszczyźnie i ukazać, jak dominujące ramy interpretacyjne, stereotypy i utrwalone narracje społeczne kształtują sposób mówienia o tym zjawisku oraz wpływają na doświadczenia osób jąkających się.

Materiał

Materiał badawczy stanowiły transkrypcje pogłębionych, częściowo ustrukturyzowanych wywiadów z 20 dorosłymi Polakami w wieku 19–58 lat (9 kobiet, 11 mężczyzn), którzy jąkali się od dzieciństwa, a doświadczenie to utrzymywało się w dorosłości. Wywiady przeprowadzała logopedka znana respondentom. Uczestnicy byli rodzimymi użytkownikami języka polskiego i reprezentowali różne zawody oraz poziomy wykształcenia: pracownicy biurowi (4) i fabryczni (2), renciści/emeryci (3), logopedzi (2), sprzedawcy (2), inżynierowie (2), studentka (1), nauczycielka (1), ogrodniczka (1), rzemieślnik (1), opiekunka osób starszych (1). Wywiady przeprowadzano online (Zoom); trwały od 59 do 132 minut. Materiał obejmował 20 plików tekstowych (oznaczone jako P1–P20) zawierających łącznie 212 176 segmentów. Badanie uzyskało pozytywną opinię Komisji Etycznej Uniwersytetu Śląskiego, a wszyscy uczestnicy wyrazili świadomą zgodę. Rozmowy koncentrowały się na doświadczeniach jąkania w różnych etapach życia – wspomnieniach z dzieciństwa, pierwszych rozmowach o jąkaniu, terapii oraz wpływie jąkania na relacje społeczne i zawodowe. Częściowo ustrukturyzowany format zapewniał zarówno spójność, jak i elastyczność wywiadów.

Procedury badawcze

Po zakończeniu nagrań wywiady przetranskrybowano przy użyciu MS Word, a następnie sprawdzono poprawność zapisu i dostosowano interpunkcję do znaczenia i składni. W pierwszym etapie zastosowano refleksyjną analizę tematyczną (Braun, Clarke 2006), której wyniki przedstawiono w osobnej publikacji (Węsierska, Wyrwas, Zarzycki 2025). Analiza językowa była wspomagana narzędziami cyfrowymi: dzięki platformie Korpusomat (https://korpusomat.eu) uzyskano statystyki słów, listy frekwencyjne, słownictwo charakterystyczne, kolokacje i profile słów (Saputa i in. 2023). Dane te posłużyły do identyfikacji kluczowych tematów i form używanych do opisu jąkania.

Metoda

W pracy przyjęto założenia teorii kognitywnej. Zebrany materiał pozwalał zrekonstruować konceptualizacje pojęcia JĄKANIE ujęte w formy metafor pojęciowych, wyrastających z doświadczenia człowieka i poznawania świata, opartych na przeniesieniu struktur poznawczych z jednej dziedziny na inną oraz na rozumieniu jednej rzeczy w terminach innej. Zgodnie z założeniami Lakoffa i Johnsona traktowano język jako „źródło danych mogących doprowadzić nas do ogólnych zasad rozumowania" (Lakoff, Johnson 2020: 204). Rekonstrukcja obrazu badanego zjawiska wynikała z analizy tego, jak jąkanie postrzegali i rozumieli uczestnicy wywiadów. W materiale brakowało frazeologizmów i przysłów zawierających leksem *jąkać się* czy jego derywaty, dlatego podstawą analizy i interpretacji stały się jedynie sposoby użycia słownictwa będące efektem decyzji mówiących: kontekst wyrazowy, połączenia leksykalne oraz wybór środków językowych ze względu na znaczenie i nacechowanie emocjonalne. Zgromadzone wywiady pozwalały uwzględnić „ekspercki" punkt widzenia mówiących (Bartmiński 2007), obejmowały bowiem wyłącznie wypowiedzi osób z jąkaniem, zawierające ich doświadczenia, przemyślenia w konfrontacji ze światem, a także osobistą perspektywę w obserwacji pojęcia JĄKANIE, i nadawało strukturę jego poszczególnym aspektom. Jest to perspektywa nienaukowa, cenny poznawczo zapis codziennego doświadczenia.

Wyniki

Analiza tego, jak osoby jąkające się konceptualizują JĄKANIE, przeprowadzona przez osoby same niedoświadczające niepłynności, wpisuje się w myśl George'a Lakoffa i Marka Johnsona (2020: 203) o przedstawianiu pojęć mniej wyraźnie zarysowanych w naszym doświadczeniu za pomocą takich, które są dla nas wyraźniejsze. Jąkanie wciąż nie jest zjawiskiem powszechnie znanym, oswojonym, niewiele o nim wie ogół społeczeństwa, a także dzieci, które nagle zaczynają doświadczać niepłynności i jej skutków. Zbadanie wypowiedzi osób jąkających się, w których ten sposób mówienia jest ujmowany wieloaspektowo, w kategoriach bliższych codziennemu doświadczeniu społecznemu i opartych na dostrzeganych w nim korelacjach, jest szansą na poszerzenie wiedzy o niepłynności w celu znormalizowania jąkania i zapewnienia lepszego porozumienia.

Skutkiem kategoryzacji semantycznej słownictwa używanego przez uczestników i kolejnych działań analitycznych było zrekonstruowanie metafor nadających strukturę rozmaitym aspektom pojęcia JĄKANIE. Podążając za myślą Lakoffa i Johnsona, można było następnie wykazać, jaki aspekt ujawnia i charakteryzuje każda z nich. Językowy obraz obecny w zebranych wywiadach uwzględnia aspekty powiązane ze sobą semantycznie, percepcyjnie, doświadczeniowo. Są to niekiedy ujęcia przenikające się (JĄKANIE TO CHOROBA i JĄKANIE TO WALKA) i wynikające z siebie (JĄKANIE TO UTRUDNIENIE skutkujące UTRATĄ szans i możliwości). Nie wszystkie występują w każdym tekście, lecz ich zbiór wyznacza główne kierunki postrzegania badanego zjawiska. Poniżej zaprezentowano wyniki analiz, wyszczególniając metafory i przytaczając przykładowe konstrukcje je reprezentujące.

JĄKANIE TO TEMAT ZAKAZANY / TABU

Badany korpus zawiera 2779 form (1,3%) pochodzących od czasownika *jąkać się* (m.in. *jąkanie*, *jąkający się*, *jąkała*, *zająknąć się*), posługiwano się także eufemizmami (*zacinać się*, *blokować*), co można interpretować jako przejaw tabuizacji. W materiale jest wiele przykładów świadczących o tym, że w rodzinach uczestników badania unikało się mówienia o jąkaniu wprost, a czasem przemilczanie obejmowało również terapię:

- *W wieku dziecięcym […] nikt u mnie nie mówił o tym, że się jąkam, dlaczego chodzę do logopedy. U mnie w domu był to* ***temat tabu****.* [P16]
- *Na terapii* ***rozmawialiśmy o wszystkim, tylko nie o jąkaniu****. Brakowało mi tego rodzaju normalnej rozmowy z dzieckiem o jąkaniu – jak czuję się z powodu swojego jąkania.* [P5]

Jąkanie w wywiadach jest przedstawiane jako tabu rodzinne i społeczne, którego nie można nazywać ani komentować, jako temat niewygodny, zakazany, wstydliwy. Efektami tego przemilczania są lęk, niepewność, pogłębiające się poczucie inności i osamotnienia osób z niepłynnością, które jako dzieci były pozostawione bez należytego wyjaśnienia ich stanu, a milczenie dorosłych odbierały jako brak zainteresowania albo bagatelizowanie problemu. Konsekwencją tabu były też izolacja emocjonalna badanych, tłumienie emocji, unikanie refleksji i poczucie wstydu. Dla wielu badanych przemilczanie jąkania było więc gorsze niż samo jąkanie.

JĄKANIE TO ODSTĘPSTWO OD NORMY

Z punktu widzenia przeciętnego użytkownika języka kluczowa jest komunikatywność i łatwość porozumiewania się, a mowa niepłynna może utrudniać odbiór. Uczestnicy wywiadów często wyrażali obawy, czy ich wypowiedzi były rozumiane:

- *Jak się zaczynam stresować, że nie wiem,* ***czy ta druga strona mnie rozumie****, to wtedy automatycznie jąkanie się nasila. Czuję się podwójnie spięty – raz przez samo jąkanie, a dwa przez to, że* ***mogę być niezrozumiały****.* [P4]
- *I miałem takie sytuacje, że się nagadałem, a potem widziałem po twarzach ludzi, że* ***nic nie zrozumieli****. To było dla mnie chyba najgorsze – poczucie, że* ***mimo wysiłku komunikacja się nie udała****.* [P17]

Słowniki języka polskiego często ukazują jąkanie jako wadę wymowy wymagającą leczenia (USJP, SJP), choć niektóre nowsze definicje mają już neutralny wydźwięk (WSJP). Jąkaniu przeciwstawiana jest mowa płynna, czyli ‘swobodna, bez przerw, zahamowań’ (USJP). Uczestnicy badania podkreślali, że w terapii nacisk kładziono na osiągnięcie płynności, co utrwalało przekonanie, że jąkanie jest niepożądane i wymaga pracy nad sobą:

- *We wszystkich moich terapiach to jąkanie zawsze było przedstawiane w taki sposób, że* ***było czymś niepożądanym****, dlatego* ***musisz nauczyć się mówić płynnie****.* [P17]
- *Mama, prowadząc mnie na terapię jąkania, mówiła: „Tylko* ***staraj się mówić jak najlepiej, płynnie****, żeby widać było, że ćwiczymy w domu”.* [P5]

W wywiadach używa się też leksemów *normalny* i *normalnie*, odnoszących się do pojęcia NORMY:

- *[…] miałem świadomość, że* ***ja nie jestem do końca normalny****, bo się boję po tą kredę iść, a* ***normalna osoba, która się nie jąka****, pójdzie.* [P6]
- *[…] przy takich kabaretach śmiech pojawia się przez osoby, które* ***mówią normalnie, płynnie i nie mają takich problemów****.* [P16]

Słowa te odzwierciedlają społeczne normy komunikacyjne i powiązanie mowy płynnej z „normą”, „właściwą” komunikacją. Warto dodać, że w logo-

pedii płynność traktowana jest jako wzorzec, a jąkanie – jako jego przekroczenie wymagające korekty. W społeczeństwie jąkanie bywa postrzegane jako odchylenie od reguły, które odróżnia daną osobę od reszty, przez co podlega ona ocenie i napiętnowaniu (por. JĄKANIE TO ŹRÓDŁO AGRESJI).

JĄKANIE TO PROBLEM / UTRUDNIENIE / PRZESZKODA

Metafora nadaje kształt ludzkim doświadczeniom, a jąkanie często w korpusie jest ujmowane jako problem, utrudnienie czy przeszkoda, oddając doświadczenia badanych. W polszczyźnie *utrudnieniem* nazywamy ‘to, co utrudnia realizację, wykonanie czegoś; trudność’ (USJP); rzeczownik *przeszkoda* jest synonimiczny i definiowany podobnie; *problem* to ‘coś, co sprawia trudność’ (USJP) lub ‘sytuacja wymagająca działania, by przywrócić pożądany stan’ (WSJP). Materiał zawiera bogaty zasób leksyki odnoszącej się do tej metafory: *problem*, *trudny*, *trudność*, *utrudniać*, *przeszkadzać*, *pozbyć się* itd. Konceptualizacja ta jest czytelna na tle „kategorii odniesienia” (Pietras, Kunachowicz 1988), czyli normy jako pożądanego dobrostanu, z którym porównuje się stan rzeczywisty (Górnik 1994). Ujęcie to koresponduje z opisaną w literaturze kognitywistycznej klasyczną metaforą pojęciową, jedną z podstawowych metafor uniwersalnych, zakorzenionych w cielesnym doświadczeniu: TRUDNOŚCI TO CIĘŻARY (Lakoff, Johnson 2020; Kövecses 2010). Jąkanie jest postrzegane jako coś obciążającego i wymagającego wysiłku, co wyrażają leksemy: *ciężki*, *ciężko*, *ciężar*, *wysiłek*, *męczący*, *męczyć się*, które odzwierciedlają faktyczne trudności i ograniczenia komunikacyjne osób jąkających się. Taka metaforyzacja ukazuje jąkanie nie jako neutralną różnorodność mowy, lecz jako zjawisko negatywne, problem wymagający rozwiązania, co może utrwalać perspektywę trudności i deficytu, wpływać na stygmatyzację oraz presję na „naprawę”, np.:

- *Jąkanie **utrudnia życie**.* [P12]
- *[…] jąkanie było ujmowane, że to po prostu jest **problem**, który troszeczkę **przeszkadza** i **utrudnia** w komunikacji i dobrze by go było **rozwiązać**. […] to jest **problem**, […] którego dobrze by **się** było **pozbyć**, bo może on **przeszkadzać** w późniejszym życiu.* [P17]
- *Jak w szkole zaczęły się lekcje […], to wtedy wyszło, co to znaczy i […] jaka to jest **przeszkoda** w kształceniu się.* [P15]

Za wariant metafory nadrzędnej JĄKANIE TO PROBLEM / UTRUDNIENIE / PRZESZKODA można uznać ujęcie: JĄKANIE TO DYSKOMFORT. Obie bazują na tym samym schemacie pojęciowym, który ujmuje niepłynność jako negatywny stan utrudniający normalne funkcjonowanie, ale różni je intensywność oceny: istnienie problemu, utrudnienia, przeszkody implikuje konieczność

rozwiązania problemu czy usunięcia przeszkody i jest to konceptualizacja silnie negatywna, tymczasem opis niepłynności w kategoriach dyskomfortu (‘uczucie psychicznej lub fizycznej niewygody’, USJP) z zaznaczeniem ograniczeń, barier jest konceptualizacją łagodniejszą:

- *W towarzystwie innych ludzi **czułam się niekomfortowo**, zawsze bałam się, że ktoś mnie o coś zapyta.* [P18]
- *[…] dużo pracy włożyłem w to […], żeby budować tą pewność siebie. […] Wiadomo, że dalej **czuję** taki **dyskomfort**, ale to zależy od dnia.* [P4]

W schematach tych zwraca uwagę wspólny element semantyczny: sens związany z utrudnieniem, przeszkodą, problemem, ciężarem składa się na obraz blokady, która staje na drodze do celu, a dyskomfort, niewygoda odzwierciedlają odczucia nadawców wynikające z uciążliwości, nacisku, ograniczenia możliwości działania. Obie ramy pojęciowe odnoszą się do tego, że jąkanie zaburza swobodny bieg czynności: w tym wypadku mówienia, komunikacji, stanowi utrudnienie codziennego życia.

Wariantem lub konsekwencją metafory PROBLEMU / UTRUDNIENIA / PRZESZKODY wydaje się konceptualizacja JĄKANIE TO UTRATA, co wynika z tego, że utrudnienie komunikacji skutkuje utratą różnorakich szans i możliwości:

- *Wiele rzeczy, które się w moim życiu pojawiły, przez jąkanie **musiałem pominąć**, był czas, kiedy się bardzo przejmowałem […] i czułem niesprawiedliwość.* [P17]

Uczestnicy badania akcentowali, że w procesie edukacji pojawiał się lęk przed mówieniem (logofobia), który ograniczał ich aktywność i możliwość zabierania głosu:

- *Cały okres edukacji towarzyszyła mi bardzo **duża logofobia**. […] były niezliczone ilości sytuacji, kiedy znałam odpowiedź, kiedy chciałam się zgłosić […], ale **jąkanie nie pozwoliło mi na to**.* [P5]

W analizowanych narracjach zrelacjonowane są doświadczenia poczucia straty, ograniczeń czy pomijania nadawców w różnych obszarach życia z powodu jąkania – sytuacje, w których nie mogli w pełni uczestniczyć lub wyrazić siebie.

JĄKANIE TO CHOROBA

W zarejestrowanych wypowiedziach widać wyraźnie, że nadal częste jest postrzeganie niepłynności mowy w kategoriach choroby. Metaforyzacja w schemacie JĄKANIE TO CHOROBA przejawia się w użyciu słów towarzyszących rozumieniu stanu jako chorobowego zgodnie z sensem ‘nieprawidłowe funkcjonowanie ciała lub jego poszczególnych organów, którego przejawem są dolegliwości odczuwane przez ciało’ (WSJP), takie jak: *choroba*, *chory*,

wada, *zaburzenie*, *objaw*, *diagnoza*, *(wy)leczyć*, *leczenie*, *pacjent*, *nerwica*, *neurologiczny*, np.:

- *[…] oczekiwałam podejścia trochę dojrzalszego do **pacjenta**, a nie traktowania mnie znowu jak dziecko.* [P16]
- *Powiedziane było, że ta terapia polega na zastąpieniu tej mowy jąkanej mową płynną i że całkowite **wyleczenie** z jąkania to jest tylko u mniejszych dzieci lub u osób, które jąkały się niezbyt długo.* [P12]
- *[…] ma przyczyny **neurologiczne**, rozwojowe […], no to jest jednak **choroba** i po prostu **zaburzenie mowy**.* [P4]

Do grupy tej włączamy również słowa odnoszące się do osiągnięcia stanu pożądanego, czyli „normy płynności", pojawiające się w opisach różnych interwencji dotyczących jąkania, jak: *naprawić*, *poprawić*, *usprawnić*, *pozbyć się*, *wyeliminować*, *usunąć*, *zmniejszyć*, *(po)radzić sobie*, np.:

- *Tam też było nastawienie na płynną mowę. […] taki był cel, czyli **eliminacja*** jąkania. [P20]
- *[…] są tam jakieś kwestie, z którymi mam **sobie radzić** sama i sama je **naprawić** z logopedą.* [P15]

Takie formy przedstawiają jąkanie w niekorzystnym świetle, używane przez rozmówców mogą być interpretowane jako mikroagresje, natomiast przez osoby jąkające się – jako samostygmatyzacja.

Choroby często odgrywają rolę domeny źródłowej w metaforyce, najczęstsze metafory choroby to ujęcia w wymiarze militarnym jako walki, wroga, wojny (*walczyć / przegrać z chorobą*, *pokonać chorobę*), a także obcego / intruza (*przeziębienie mnie dopadło*), zepsucia (*rak toczy miasto*), ciężaru (*przygnieciony chorobą*):

- *Udział w tej terapii […] wręcz utwierdził mnie w przekonaniu, że jąkanie to **choroba, z którą trzeba walczyć**, której najlepiej się **pozbyć**.* [P18]

Konceptualizacja ta odpowiada spostrzeżeniom Susan Sontag (2016) opisującej instrumentalne wykorzystanie choroby jako metafory społecznej – choroby są obciążane znaczeniami kulturowymi (gruźlica, rak), stają się społecznym piętnem (syfilis), symbolem moralnego upadku (AIDS). W tym ujęciu mówienie o niepłynności w terminach choroby może pogłębiać cierpienie oraz poczucie winy osób doświadczających jąkania, które nie potrafią sprostać „presji płynności" i go „przezwyciężyć".

JĄKANIE TO WALKA / WRÓG

Lakoff i Johnson (2020) teoretycznie opisali, jak metafora walki funkcjonuje w języku i myśleniu (na przykładzie metafory SPÓR TO WALKA). W zebranym materiale ujęcie to reprezentują czasowniki: *walczyć*, *zmagać się*, *pokonać*,

(prze)zwyciężyć. Czasownik *walczyć* występuje też w znaczeniu wtórnym: ‘dążyć do wyeliminowania niepożądanych zjawisk lub trudności’ (WSJP). W większości wypowiedzi konceptualizacja jąkania oparta na schemacie WALKI jest zbieżna z metaforą JĄKANIE TO CHOROBA: oba aspekty czerpią z pola znaczeniowego walki, a ujęcie choroby – podobnie jak jąkania – jako WROGA, którego należy pokonać, wpisuje się w schemat poznawczy opisany przez Lakoffa i Johnsona:

- *Jąkanie to **walka**.* [P20]
- *Oczekiwali, że się uda z tym jakoś, jakoś **przezwyciężyć** to jąkanie, że moje **zwycięstwo** nad jąkaniem to jest taki wielki sukces, […] miałem wrażenie, że cały czas jestem oceniany […], czy uda mi się nad tym **zapanować**.* [P14]

JĄKANIE TO BÓL

Ten wątek obserwacji odnosi się głównie do doświadczeń emocjonalnych związanych z jąkaniem, wśród których dominują ból i cierpienie, odczuwane jako subiektywne, nieprzyjemne stany oddawane za pomocą leksemów: *ból*, *(za)boleć*, *(z)ranić*, *cierpieć*, *cierpienie*, *płakać*, np.:

- *[…] to było dla mnie bardzo **ciężkie**, bo nad tą myślą bardzo często **płakałam**.* [P19]
- *[…] wiedziałam, że muszę o siebie walczyć. […] nieważne, jak jest mi **ciężko** i jak wszystko to mnie **boli**.* [P15]

Konceptualizacje te odzwierciedlają znane metafory kognitywne: EMOCJE TO DOZNANIA FIZYCZNE, BÓL EMOCJONALNY TO BÓL FIZYCZNY oraz USZKODZENIE EMOCJONALNE TO USZKODZENIE FIZYCZNE (Lakoff, Johnson 2020; Kövecses 2010), ukazując powiązania między emocjami a cielesnym doświadczaniem bólu i podkreślając negatywną wartość jąkania oraz poczucie dyskomfortu psychicznego:

- *[…] psycholog kazała mamie przy mnie powiedzieć, dlaczego ja się jąkam. I to było **straszne**. Ja czułam **ból** mamy.* [P20]

Drugi wątek konceptualizacyjny koncentruje się na jakości życia z jąkaniem, co przejawia się w użyciu negatywnie nacechowanych leksemów: *piekło*, *dramat*, *dżungla*, *hardcore*. Konceptualizacje te można uznać za podrzędną metaforę: JĄKANIE TO ŻYCIE W DRAMATYCZNYCH WARUNKACH, podkreślającą społeczne i emocjonalne wyzwania, z jakimi mierzą się osoby doświadczające niepłynności:

- *Jąkanie jest **piekłem**, zachowania ludzi wobec jąkania są **piekłem**.* [P15]
- *[…] bałam się odezwać […]. I ja wychodziłam na środek [klasy] i no **dramat**, coś strasznego.* [P16]
- *[…] miałem takie sylaby, wyrazy, na których miałem zawsze bloki i […] wtedy akurat miałem czytać coś na historii i było słowo na w […], to było dla mnie wtedy normalnie*

***armagedon**. To zajęło mi może jakąś minutę, ale w końcu się to udało powiedzieć.* [P13]

Słowne reprezentacje tej metafory ukazują poczucie osamotnienia, presję społeczną i brak zrozumienia w sytuacjach wymagających komunikacji werbalnej.

JĄKANIE TO STRACH

Konceptualizowanie jąkania oparte na leksyce związanej ze strachem utrwala codzienne doświadczenia wielu osób z niepłynnością. Opisy zawarte w materiale koncentrują się semantycznie na objawach strachu jako 'stanu psychicznego wywołanego przez coś, co uważamy za złe, nieprzyjemne lub zagrażające' (WSJP), np.:

- *Pierwszym rozmowom o jąkaniu w dzieciństwie towarzyszyło **poczucie strachu**, że wydarzy się coś złego.* [P5]

Nadawcy używają form: *strach*, *bać się*, *obawiać się*, *lęk*, *logofobia*, *stres*, *stresujący*, *nerwowy*, *denerwować się*, *panika*, oddając stan psychiczny osób jąkających się w sytuacjach wymagających płynnego mówienia:

- *Zawsze **się bałam**, żeby się nie zająknąć, **bałam się** reakcji, jak ktoś inny zareaguje. […] zawsze mnie **przerażała** wizja, że ktoś może się zaśmiać.* [P18]
- *U mnie zawsze był problem dużego **lęku związanego z mówieniem**. Narastał u mnie przez lata.* [P3]

JĄKANIE TO WSTYD

Ujęcie jąkania w kategoriach wstydu odnosi się do definicji: 'stan psychiczny kogoś, kto boi się, jak inni ocenią jego wygląd, zachowanie lub uczucia' (WSJP), widać zatem powiązania z metaforą JĄKANIE TO STRACH. Konceptualizację tę reprezentują leksemy: *zawstydzony*, *zawstydzać*, *wstydliwy*, *zażenowanie*, *zakłopotanie*, np.:

- *Wtedy czułam **wstyd, zażenowanie** i tak zawsze.* [P18]
- *[…] kiedyś to był mój ogromny **kompleks** i bardzo **się** tego **wstydziłam**.* [P19]
- *[Rodzice] bardzo się **wstydzili** i wyrażali ten swój **wstyd**, żebym na przykład nie wyrażała się na zewnątrz przy ludziach obcych, bo ich to **zawstydza**.* [P15]

Pokrewny wątek konceptualizacyjny dotyczy ukrywania jąkania lub maskowania go przed otoczeniem, dlatego podrzędną metaforą może być: JĄKANIE TO COŚ, CO TRZEBA UKRYĆ. Wstydliwe cechy lub działania często nie są ujawniane, a wiele zachowań komunikacyjnych opartych na kamuflażu wynika z poczucia wstydu osób jąkających się z powodu niepłynności

i z lęku przed brakiem akceptacji społecznej. Językowe reprezentacje tego doświadczenia są widoczne w materiale dzięki czasownikom: *ukrywać*, *udawać*, *unikać*, *maskować*, *milczeć*:

- *Staram się tego jąkania **unikać** jak najbardziej, **udawać**, że go nie ma w przestrzeni mojego życia.* [P16]
- *[…] przez wszystkie te lata nauczyłam się w zasadzie tylko dobrze **maskować** jąkanie.* [P3]
- *Jąkanie to jest wszystko to, co się robi, żeby **udawać**, że się nie jąka. **Zamienianie** słów, **unikanie**, albo sobie tak układanie zdania, żeby jakoś to powiedzieć, albo **niemówienie** tego, co się do końca chce.* [P4]

Wypowiedzi badanych pokazują, że obawa przed negatywną oceną społeczną prowadziła do stosowania strategii mających na celu zamaskowanie niepłynności i zminimalizowanie ryzyka oceniania.

JĄKANIE TO IZOLACJA / WYKLUCZENIE SPOŁECZNE

Jednym z wątków najczęściej pojawiających się w wywiadach jest poczucie samotności i wyobcowania spowodowane jąkaniem. Badani opisują swój stan za pomocą słów: *samotny*, *sam*, *samotnik*, *samotność*, *wyobcowany*, *wycofać się*. Osoby doświadczające jąkania często czują się osamotnione w swojej trudnej sytuacji, a drugi przykład uwidacznia powiązanie z aspektem JĄKANIE TO TEMAT ZAKAZANY / TABU:

- *[…] z biegiem czasu zacząłem być coraz większym **samotnikiem**, wolałem chodzić swoimi ścieżkami.* [P10]
- *[…] każdy, kto zaczyna się jąkać, **czuje się na początku samotny**, wydaje mu się, że to jakiś ogromny problem, którego nikt nawet nie chce poruszać, jeśli **nikt o tym nie mówi**.* [P17]

Badani mówią też o braku oparcia w otoczeniu ze względu na ograniczone możliwości rozmowy o podobnych problemach:

- *Czułem się **samotny** wtedy, jeżeli chodzi o to jąkanie to tak. Bo **nikt inny tego nie miał** w moim otoczeniu, więc **nie było nawet z kim o tym porozmawiać** w takim sensie, żeby wymienić doświadczenia i poczuć, że ktoś inny też tak ma, tak czuje i że to nie jest tylko moje doświadczenie.* [P17]

Drugi wątek konceptualizacyjny skupia się na metaforze ZAMKNIĘCIA jako sposobu ochrony przed odrzuceniem i krytyką:

- *Wydaje mi się, że weszłam w **zbroję dziecka bardzo zdolnego**, ale niesfornego, walczącego, […] w głowie miałam zakodowane, że rozpoczyna się jakaś walka, w której **jestem po prostu sama**, […] zamknęłam się w jakiejś takiej **skorupie**.* [P15]
- *[…] nie miałam świadomości swojego jąkania, bo siedziałam milcząc w swojej takiej **bańce** milczenia.* [P15]

- *[…] gdy zaczęłam działać w ruchu [samopomocy] […], to wtedy zszedł ze mnie cały ten ciężar niezrozumienia i zamknięcia się w* ***klatce****.* [P15]

Osoby jąkające się w odpowiedzi na brak zrozumienia lub wsparcia otoczenia izolowały się emocjonalnie, zamykały w sobie i uczyły się radzić sobie same z problemami; takie mechanizmy ochronne pozwalały przetrwać sytuacje stresowe, ale pogłębiały poczucie wykluczenia.

Za ujęcie podrzędne wobec metafory WYKLUCZENIA można uznać konceptualizację JĄKANIE TO WYOBCOWANIE ujawniającą się dzięki użyciu leksemów komunikujących o obcości, inności zgodnie z sensem *wyobcować się* ‘stracić kontakt lub więź z jakąś grupą’ (WSJP), takich jak: *inność*, *inny*, *inaczej*, *dziwny*, *wyobcowany*, np.:

- *[…] jąkanie bardzo mocno ukrywałam, […] byłam postrzegana jako dziewczynka małomówna,* ***wyobcowana****.* [P1]
- *[…] postrzegam jąkanie jako jakąś tam moją niedoskonałość,* ***inność****.* [P13]

Spotkanie z osobą o odmiennym wyglądzie, sposobie zachowania czy mówienia to konfrontacja z innością, która nie zawsze budzi zrozumienie i akceptację. Ponadto postrzeganie innego człowieka w kategoriach „obcości” implikuje ocenę na podstawie informacji, jakie o nim mamy, wprzęgniętych w procesy kategoryzacji, schematyzacji i stereotypizacji, kształtujących postrzeganie rzeczywistości przez ludzi (Szwed 2000–2001), np.:

- *To […] były takie pytania dzieci: „A jak ty mówisz* ***dziwnie****” i „jakoś tak* ***inaczej*** *mówisz”. […] dzieci zadawały pytania i chyba na wskutek mojej reakcji zaczęły się ze mnie śmiać.* [P2]
- *[…] na podwórku również dzieci nawet przegłosowały sprawę, czemu się* ***nie chcą ze mną bawić*** *i powiedziały wprost, że* ***dlatego, że się jąkasz*** *i zamknęły mi drzwi przed nosem.* [P20]

Odstępstwo od „normy płynności” często wywołuje ocenę negatywną, a niewielka wiedza społeczna o przyczynach jąkania może skutkować niepokojem, odruchowym lękiem, nieufnością i zachowaniami unikowymi: dystansowaniem się od tego, co nieznane, nieprzewidywalne, a także agresją (zob. JĄKANIE TO ŹRÓDŁO AGRESJI). Badania wypowiedzi osób z jąkaniem prowadzą do wniosku, że konieczne jest krzewienie w społeczeństwie wiedzy na temat niepłynności.

JĄKANIE TO BRAK WOLNOŚCI

Narracje uczestników badania na temat doświadczeń związanych z jąkaniem zawierają słowa, które w ramach konceptualnych opartych na schemacie przestrzennym wskazują na metaforę ZAMKNIĘCIA lub POJEMNIKA. Jąkanie bywa przedstawiane jako stan uwięzienia, przejawiający się brakiem

możliwości komunikowania się z otoczeniem (pokrewna metafora to: BRAK MOŻLIWOŚCI KOMUNIKACJI / NIEMOŻNOŚĆ MÓWIENIA TO UWIĘZIENIE), np.:

- *Jąkanie utrudnia życie, a człowiek jest **więźniem** swoich własnych myśli. […] Czułam się, że w końcu dzięki tej terapii przestałam być **więźniem własnych myśli**.* [P12]
- *[…] miałam poczucie czasami, że jestem **więźniem** jąkania, że z powodu jąkania nie mogłam mówić pełnym głosem i robić tego, co chciałam. […] czułam się **odcięta od świata**, żyłam w takim swoim **matriksie**, jakby wszystko się działo obok.* [P18]
- *[…] im mocniej świadomość tego jąkania wychodzi na wierzch i się wynurza i ja będąc dzieckiem muszę się z tym **zderzyć z tą ścianą**, to wydawało mi się, że jest gorzej niż przedtem.* [P15]
- *[…] uważam, że należy po prostu **uwolnić** głowę, po to by **uwolnić** nas **od lęku przed mówieniem**. […] To jest wszystko w głowie.* [P13]

Pokrewna do niej metafora: JĄKANIE TO ZNIEWOLENIE uwypukla inny aspekt doświadczeniowy: perspektywę zakładnika jako kogoś pozbawionego swobody decyzji, np.:

- *[…] jąkam się, tak owszem, ale to nie jest dla mnie problemem. Ja sobie radzę. […] bo wtedy przestaję być **zakładnikiem** swoich lęków, prawda?* [P2]
- *[…] to jest **życie z piętnem**, życie **w kagańcu** tego brzemienia i życie niezgodnie z własnymi wartościami.* [P8]

Wypowiedzi wykorzystujące sformułowania: *kaganiec*, *życie z piętnem* są odzwierciedleniem przymusu, ograniczenia, braku możliwości swobodnego działania, a *kaganiec* akcentuje dodatkowo negatywne wartościowanie poprzez nawiązanie do zwierząt.

JĄKANIE TO ŹRÓDŁO AGRESJI

Doświadczenia uczestników badania wskazują, że jąkanie bywało powodem przemocy i agresji ze strony otoczenia, zwłaszcza w dzieciństwie i w okresie edukacji szkolnej, np.:

- *Większość osób mnie **raniło** z powodu tego, […] było dla mnie **okrutne**.* [P15]

Jedną z form przemocy była agresja językowa: działanie językowe wyrażające negatywny stan uczuciowy nadawcy, dokonywane z intencją zdeprecjonowania odbiorcy (por. Peisert 2004: 39). Do tego typu przemocy w stosunku do osób z jąkaniem należy zaliczyć użycia leksemów negatywnie wartościujących (*jąkała*, *kaleka*), a także złośliwe powtarzanie słów, przedrzeźnianie, kpiny i udawanie jąkania, np.:

- *A co ty tak dziwnie mówisz? No bo się jąkam […]. To można by powiedzieć, że jesteś **kaleka**.* [P2]
- *Było trochę takich **pośmiechów**, że ktoś **powtarzał za mną słowa**. […] to bolało.* [P11]

- *Udawali, że się jąkają, żeby mnie* ***naśladować****.* [P10]
- *A jeśli chodzi o rówieśników, to zawsze było to jakieś* ***kpienie*** *lub* ***dokuczanie.*** [P19]

Przejawami agresji niewerbalnej było najczęściej wyśmiewanie. W korpusie zidentyfikowano bogactwo środków językowych nazywających śmiech: *śmiać się*, *zaśmiać się*, *wyśmiewać*, *naśmiewać*, *podśmiewać się*, *pośmiechiwanie*, *pośmiech*, *prześmiewać*, *obśmiewać*, *prześmiewczy*, *prześmiewczo*, *śmieszny*, *śmiech*, *śmiesznie*, *uśmieszek*, np.:

- *W podstawówce dzieci często* ***się ze mnie śmiały****, jak próbowałem coś powiedzieć.* [P6]
- *Na podwórku* ***zdarzały się śmiechy****, że mówię dziwnie.* [P10]

W materiale pojawiają się również relacje o przemocy emocjonalnej i psychicznej, związanej z wykluczeniem społecznym, odrzuceniem i poczuciem bycia nienaturalnym czy dziwnym:

- *Wydawało mi się, że* ***ludzie się ze mnie śmieją w myślach****, nawet jak nikt nic nie mówił. Że patrzą na mnie i* ***myślą: on jest dziwny, coś z nim jest nie tak****.* [P14]
- *[…] koledzy nic nie mówili może tak otwarcie, nie śmiali się, spojrzeli się tak może z* ***politowaniem****, to ja tak w głębi duszy i tak* ***czułem się z tym źle****. I to zamykało może jeszcze bardziej mnie w tym.* [P11]

Przemoc wobec osób jąkających się obejmowała zarówno działania bezpośrednie, jak i subtelne formy nacisku, krytyki, odrzucenia i stygmatyzacji:

- *[…] całą masę* ***zniecierpliwienia*** *w związku z jąkaniem* ***okazywano mi, złości, frustracji, lęku*** *i ja stamtąd mam bardzo dziwne przekonanie, że ktoś rozmawiając ze mną, wyświadcza mi wielką grzeczność i nadzwyczajną łaskę.* [P15]
- *A miałam wrażenie takie, że im więcej ćwiczę, tym jąkam się bardziej […], że jest gorzej niż przedtem i że to jeszcze bardziej się zapętla ta* ***presja na ćwiczeniach*** *i żeby był z nich* ***natychmiast wynik****, a nie przychodził ten wynik w ogóle.* ***Jeśli poprawy nie ma, to jest moja wina****.* [P15]

Z wypowiedzi uczestników badania wynika, że jąkanie w dzieciństwie i młodości często było przyczyną agresji, zarówno w formie jawnej, jak i ukrytej, co miało wpływ na rozwój ich poczucia własnej wartości i relacje społeczne.

Podsumowanie

Analiza wywiadów narracyjnych osób jąkających się ujawnia, że język, jakim opisują swoje doświadczenia, jest silnie nacechowany metaforami o negatywnych konotacjach, obserwować można ramy konceptualne związane z kategoriami problemu, walki, bólu emocjonalnego, strachu, wstydu, izolacji, uwięzienia i agresji. Każda z tych metafor odzwierciedla subiektywne

doświadczenia niepłynności mowy, jednocześnie ujawniając konsekwencje psychospołeczne dla osób jąkających się. Pod względem lingwistycznym widzimy, że uczestnicy wywiadów wykorzystują głównie pejoratywne przeniesienia znaczeniowe: emocje są opisywane jako doznania fizyczne, trudności mowy jako ciężary lub przeciwnicy, a ograniczenia komunikacyjne jako zamknięcie w przestrzeni. Takie użycie języka wzmaga percepcję deficytu i negatywnego wartościowania niepłynności mowy. Patrząc z punktu widzenia logopedycznego i psychologicznego, można uznać, że w badanym korpusie jąkanie nie jest wyzwaniem komunikacyjnym, lecz zjawiskiem wielowymiarowym, integrującym aspekty motoryczne, emocjonalne i społeczne. Kontekst społeczny i reakcje otoczenia – w tym wyśmiewanie, izolowanie czy krytyka – znacząco wpływają na rozwój strategii kompensacyjnych, takich jak ukrywanie jąkania, unikanie sytuacji komunikacyjnych czy maskowanie niepłynności. Podsumowując, trzeba podkreślić, że językowy obraz jąkania wyłaniający się z zebranych wywiadów może być wskazówką dla terapeutów mowy: interwencje logopedyczne powinny uwzględniać nie tylko techniki ułatwiające wypowiadanie się czy poprawę płynności, lecz także wsparcie psychologiczne i społeczne rozwijające kompetencję komunikacyjną i zmniejszające presję stygmatyzacyjną.

Skróty słowników

SJP – *Słownik języka polskiego PWN*, https://sjp.pwn.pl
USJP – Dubisz S. (red.) (2003): *Uniwersalny słownik języka polskiego PWN*. T. 1–4. Warszawa, https://usjp.pwn.pl
WSJP – Żmigrodzki P. (red.) (2007–): *Wielki słownik języka polskiego PAN*, https://wsjp.pl

Literatura

Bartmiński J. (2007): *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin.
Braun V., Clarke V. (2006): *Using thematic analysis in psychology*. „Qualitative Research in Psychology" 3(2), s. 77–101, https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa
Bruner J.S. (2004): *Life as narrative*. „Social Research" 71(3), s. 691–711, https://ewasteschools.pbworks.com/f/Bruner_J_LifeAsNarrative.pdf
Campbell P., Constantino C.D., Simpson S. (red.) (2019): *Stammering pride and prejudice: Difference not defect*. Havant.
Constantino C.D. (2018): *What can stutterers learn from the neurodiversity movement?* „Seminars in Speech and Language" 39(4), s. 382–396, https://doi.org/10.1055/s-0038-1667166
Constantino C.D., Campbell P., Simpson S. (2022): *Stuttering and the social model*. „Journal of Communication Disorders" 96, s. 1–11, https://doi.org/10.1016/j.jcomdis.2022.106200
Evans J., Williams R. (2015): *Stuttering in film media-investigation of a stereotype*. „Procedia – Social and Behavioral Sciences" 193, https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.03.310

Gerlach-Houck H., Constantino C.D. (2022): *Interrupting ableism in stuttering therapy and research: Practical suggestions*. „Perspectives of the ASHA Special Interest Groups" 7(2), s. 357–374, https://doi.org/10.1044/2021_PERSP-21-0010

Iverach L., Rapee R.M. (2014): *Social anxiety disorder and stuttering: Current status and future directions*. „Journal of Fluency Disorders" 40, s. 79–82, https://doi.org/10.1016/j.jfludis.2013.08.003

Kövecses Z. (2010): *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford.

Labov W., Waletzky J. (1997): *Narrative analysis: Oral versions of personal experience*. „Journal of Narrative & Life History" 7(1–4), s. 3–38, https://doi.org/10.1075/jnlh.7.02nar

Lakoff G., Johnson M. (2020): *Metafory w naszym życiu*. Przekład i wstęp T.P. Krzeszowski. Warszawa.

O'Dwyer M., Walsh I.P., Leahy M.M. (2018): *The Role of Narratives in the Development of Stuttering as a Problem*. „American Journal of Speech-Language Pathology" 27(3S), s. 1164–1179, https://doi.org/10.1044/2018_AJSLP-ODC11-17-0207

Pakura M., Szymczakowska J., Węsierska K. (2024): *Czas na zmianę podejścia do jąkania*. „Prace Językoznawcze" XXVI/4, s. 53–67, https://doi.org/10.31648/pj.10587

Peisert M. (2004): *Formy i funkcje agresji werbalnej. Próba typologii*. Wrocław.

Riessman C.K. (2008): *Narrative Methods for the Human Sciences*. Thousand Oaks.

Saputa K., Tomaszewska A., Zawadzka-Paluektau N., Kieraś W., Kobyliński Ł. (2023): *Korpusomat.eu: A multilingual platform for building and analysing linguistic corpora*. [W:] *Computational Science – ICCS 2023. 23rd International Conference, Prague, Czech Republic, July 3–5, 2023, Proceedings, Part II, number 14074 in Lecture Notes in Computer Science*. Red. J. Mikyška, C. de Mulatier, M. Paszynski, V.V. Krzhizhanovskaya, J.J. Dongarra, P.M.A Sloot. Cham, s. 230–237, https://nlp.ipipan.waw.pl/Bib/sap:etal:23:iccs.pdf

Sisskin V. (2022): *Disfluency-affirming therapy for young people who stutter: Unpacking ableism in the therapy room*. „Language, Speech, and Hearing Services in Schools" 54(1), s. 114–119, https://doi.org/10.1044/2022_LSHSS-22-000

Sontag S. (2016): *Choroba jako metafora. AIDS i jego metafory*. Przekład J. Anders. Kraków.

Szwed R. (2000–2001): *„Obcy" w perspektywie socjologicznej*. „Roczniki Nauk Społecznych" 27–29(1), s. 219–239.

Tarkowski Z. (2025): *Jąkanie psychogenne*. Warszawa.

Wesierska M., Świsłocka N., Węsierska K., Boyle M.P. (2025): *Polish adaptation of the Self-Stigma of Stuttering Scale: Scale development and analysis*. „Journal of Fluency Disorders" 106138, https://doi.org/10.1016/j.jfludis.2025.106138

Węsierska K., Wyrwas K., Zarzycki M. (2025): *Stuttering narratives in Poland: A qualitative study exploring the consequences of stigmatization and ableism on adult life experiences*. „Journal of Communication Disorders" 106581, https://doi.org/10.1016/j.jcomdis.2025.106581

Węsierska K., Yaruss J.S., Kosacka K., Kowalczyk Ł., Boroń A. (2023): *The experience of Polish individuals who stutter based on the OASES outcomes*. „Journal of Fluency Disorders" 77, 105991, https://doi.org/10.1016/j.jfludis.2023.105991

Woźniak T. (2020): *Przegląd metod kształtowania płynności mowy u osób jąkających się*. „Nowa Audiofonologia" 5(2), 18–23, https://doi.org/10.17431/896977

Wyrwas K. (2014): *Opowiadania potoczne w świetle genologii lingwistycznej*. Katowice, https://rebus.us.edu.pl/bitstream/20.500.12128/4116/1/Wyrwas_Opowiadania_potoczne_w_swietle.pdf